

Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban

Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”*

Kontra Miklósnak, köszöntéssel

1. Előzmények a magyar stílus kutatásban

A stílus a nyelvhasználat egyik legfontosabb jelensége, melynek jelentőségét nemcsak a mindennapi nyelvhasználói gyakorlatban megfogalmazódó metanyelvi utalások jelzik, hanem a nem nyelvészeti és nyelvészeti – ezen belül különféle szemléletű, strukturalista, retorikai, szemiotikai, kognitív, szociolingvisztikai – stíluselméletek és -elemzések nagy száma is. Ez a tanulmány a nagy hatású, azonban a magyar stilisztikai kutatásban kevésbé ismert **szociolingvisztikai** stílusmegközelítések közül mutat be főbb vonalakban néhányat, elsősorban a szociolingvisztika **társas konstruktivista** („harmadik hullám”) irányzatához kapcsolódó, interakcionális stílus kutatásokra koncentrálva, majd ezekből kiindulva néhány beszélt nyelvi társalgásrészletet elemez a bennük megfigyelhető stilisztikai variabilitás és a társas jelentések létrehozása kapcsolatának szempontjából.¹

A magyar nyelvtudományban az elmúlt évtizedekben gazdag és szerteágazó stilisztikai kutatások folytak, elsősorban Bally munkásságához és a prágai nyelvészeti iskolához kötődő funkcionális stilisztika keretében (I. Szatmári 1961, 1994, Szathmári szerk. 1996, 1998), továbbá számos retorikai, szemiotikai, pragmatikai és szövegtani kötődésű stilisztikai munka született (Szabó 1977, 1998, Fónagy 1999, Kemény 1993, Bencze 1996, Péter 1991, Gáspári 1989, Kocsány 2002, Fehér 1998, Eöry 1996, Szikszainé 1994, Cs. Jónás 2000, Nagy 2003, Pethő 2004); az utóbbi évtizedben pedig egy kognitív stilisztikai irányzat is kialakult (Tolcsvai 1996, 2005, Kövecses 2005, Tátrai 2004, Heltné 2009). A hazai stilisztikai szakirodalomban és tudományos gyakorlatban szinte semmi nyoma nincs azonban azoknak a kutatásoknak, amelyek az 1960-as évek óta – elsősorban angolszász nyelvterületen – kialakult szociolingvisztikai irányzatokban jelentek meg a stílus fogalmával és jelenségeivel kapcsolatban. Bár a fent említett stílusmegközelítések, különösen a funkcionális stilisztika elméleti háttere kiterjedt a nyelvhasználat társadalmi tényezőire is, a nyelvi variabilitás és a társadalmi struktúrák, illetve társas interakciók összefüggései az elemzésekben csekély teret kaptak. A magyar stilisztikai vizsgálatok középpontjában elsősorban a művészi nyelvhasználat, a szépirodalmi stílus és az írott nyelvi szövegek álltak, a hétköznapi spontán nyelvhasználat, különösen a hétköznapi beszélt nyelv így máig nem szerepel az alapvető kutatási kérdések között. A szociolingvisztikai vizsgálatok ezzel szemben mindvégig a beszélt nyelvhasználatból indultak ki, s a stílussal kapcsolatos

* A tanulmány az OTKA K60403, valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00259/07) támogatásával készült. A tanulmány alapját jelentő előadás elhangzott az MTA Nyelvtudományi Intézetében 2009. október 20-án megrendezett Budapesti Szociolingvisztikai Interjú II. Szimpózium című konferencián.

¹ Bár ezen elemzéseket az itt bemutatott interakcionális stilisztika fogalomrendszere és kérdésközpontú feltevései határozzák meg, gondolatmenetük több ponton – például a kontextus dinamikus alakítása, a válogatás és adaptáció, a nézőpontviszonyok, a stílusstruktúra kérdéseit illetően – kapcsolódik a nyelv és a stílus funkcionális pragmatikai és kognitív megközelítéseihez is (I. Verschuere, Chafe, Langacker, Tolcsvai Nagy, Tátrai műveit és az ELTE funkcionális kognitív stilisztikai kutatócsoportjában folyó munkát).

megfigyeléseik is elsődlegesen ehhez kapcsolódnak, az utóbbi évtizedek szociolingvisztikai stílus-kutatásai pedig már inherensen összekapcsolódnak a különféle diskurzuselemző – elsősorban a beszélésnéprajzi, etnometodológiai, interakcionális szociolingvisztikai és kritikai diskurzuselemző – irányzatokkal (vö. Hymes 1974, Ervin-Tripp 1976, Gumperz 1982, Tannen 1984, Buchholtz–Hall 1995, Schiffrin 1996). Az újabb szociolingvisztikai kutatások egyszersmind a nyelvnek a társas-kulturális működésében való empirikus vizsgálatával, a közös jelentéslétrehozás, a nyelvhasználat, a társas interakciók és a kultúra összefüggései dinamikus leírásának igényével a funkcionális pragmatikai és kognitív megközelítésekkel is számos ponton érintkeznek (vö. Chafe 1982, Clark 1996, Verschueren 1999, Kristiansen et al. 2006, Kristiansen–Dirven 2008, Tolcsvai Nagy 2005, Tátrai 2004). A szociolingvisztika konstruktivista, interakcionális stílusmegközelítései tehát több szempontból is nagy jelentőséggel bírnak, így nemcsak a hétköznapi nyelvhasználat, illetőleg a szóbeli diskurzusok stilisztikai vizsgálatához kínálnak fontos szempontokat, hanem – ha (olykor egymástól is némiképp különböző) stíluskoncepciójuk el is tér a fent említett stilisztikák (szintén nem homogén) stílusértelmezéseitől – a stílus és a nyelv általános funkcionális leírásához is termékeny módon járulhatnak hozzá.

1.2. A társas konstruktivista stílusmegközelítések előzményei

A szociolingvisztikai stílus kutatásokban két fő vizsgálati irány rajzolódik ki: egy variacionalista és objektivista, valamint egy interakcionális és társas konstruktivista irány (vö. a szociolingvisztika társadalmi valóságot tükröző, azaz „socially realistic”, illetve társadalmilag létrehozott, „socially constituted” irányzatait, Hymes 1972, Rickford 2001: 221, Coupland 2007a: xi). Míg az elsőben a nyelvváltozatok kutatása áll előtérben, és e nyelvváltozatok, ezen belül a stílusok elsődlegesen a társadalmi valóság tükröződéseként értelmeződnek, addig a második irányzat a beszélőkre és nyelvhasználatukra, a nyelvi viselkedés és jelentéslétrehozás aspektusaira összpontosít, s a nyelvet, illetve a stílust a **társas valóság létrehozásának eszközeként** közelíti meg. Bár e tanulmány az utóbbi irányt kívánja részletesebben bemutatni, majd főbb eredményeit felhasználva egy empirikus elemzés során saját nézőpontját kialakítani, jelentősége miatt mindenképpen ki kell térnünk a legmeghatározóbb előzményekre, elsősorban Labov variacionalista stílusmodelljére, valamint Bell hallgatóságratervezés elméletére.

Labov elmélete (Labov 1972, 1984) a szociolingvisztikában elsőként emelte a központi jelenségek közé a stílus fogalmát, és még vitatott vonásaival is hosszú ideig meghatározóan hatott, sőt máig hat a szociolingvisztikai stílusvizsgálatokra. E modell a stílus fogalmát az egy beszélőhöz kötődő nyelvi variabilitás leírására alkalmazza, elsősorban a stílusváltásból indulva ki. A megközelítés nem kis érdeméért elsőként próbálja meg a beszélői stílust a kvantitatív paradigmába ágyazódva mérhetővé tenni. Labov feltételezése szerint a stílus különbségei, vagyis egy beszélő nyelvhasználatának változatai alapvetően a **formalitás** fokozataiként foghatók fel, s úgynevezett kontextuális stílusokba rendezhetők a formális és a mentén. A formális mértéke pedig az adott szituációban a beszélőnek a **saját beszédére fordított figyelmétől** függ („önfigyelem-modell”) (Labov 1984: 29).² A nagyobb figyelem formálisabb és a sztenderdhez közelítő beszédmódot eredményez, míg a beszédre fordított figyelem csökkenése informalitást és az alapnyelvi (vernakuláris) vagy ahhoz közelebb álló nyelvváltozat használatát hívja elő; e változásokban nagy szerepet kapnak a presztízs és a stigmatizáció szempontjai is. Ez a megközelítés tehát a stílust reflexív jelenségként fogja fel, a beszédre való figyelés, így maga a „stílus” a beszédhelyzetre adott válaszként értel-

² „Styles may be ordered along a single dimension, measured by the amount of attention paid to speech” (Labov 1984: 29). Ugyanakkor tisztában van azzal, hogy ez nem teljes igényű stílusleírás: „ez a megállapítás nem egyenértékű a stílus természetű elemzésével – mert az valószínűleg nagyon sok tényező figyelembevételét követelheti meg”, csupán azt állapítja meg, hogy a stílusváltozatok rendezhetők e szempontból.

meződik. Ez a modell – mint maga Labov is megfogalmazza³ – nem alkalmas a stílus teljesebb körű leírására, sőt az általa tárgyalt jelenségek több stíluselméletben (a stílus definíciójától függően) nem is mind számíthatnak a stílus kérdéskörébe, ennek ellenére nagy hatást gyakorolt a stílus további szociolingvisztikai vizsgálataira, mind az e modellt követő, mind az ezt kritizáló munkákban. A formalitás rendező elvéből indul ki például **Joos** (1968), **Trudgill** (1992), **Zwicky** (1972), akik a spontán beszéd jellegzetességeit vizsgálva a „kötetlenség” tengelyén próbálták meg a beszédet különféle stílusokba sorolni és elrendezni.⁴

E szűk és egydimenziós megközelítéseket, illetve magát a labovi stílusmodellt számos kritika érte: elsősorban azért, mert egy egydimenziós modell nem elegendő annak a stilisztikai kínálatnak, azoknak a választási lehetőségeknek a leírására, melyekkel a beszélők legnagyobb része rendelkezik; másfelől a formalitás fokozatai nem különíthetők el nyelvi jegyek alapján (sem) egymástól (Schilling-Estes 2004: 382⁵), s a beszédre fordított (ön)figyelem mértéke nem korrelál szükségszerűen a formalitás növekedésével, továbbá a „vernakuláris” vagy az informális, kötetlen beszéd nem tekinthető homogén nyelvváltozatnak (vö. Patrick 2010, Schilling-Estes 2004: 383, Eskenazi 1992: 2). A labovi megközelítés, illetve más variacionalista stílusfelfogások (pl. Wolfram 1969, Trudgill 1974, 1992) korlátaihoz hozzájárul az is, hogy vagy csak magára a beszélőre, vagy a nyelvi rendszernek a variabilitására és kvantitatív kérdésekre koncentrálnak, nem véve figyelembe a stílus interakcionális jellegét; ebből adódóan a stílust statikus jelenségnek tekintik és csupán reflexióként, a beszélőnek a környezetre adott válaszáként fogják fel.

Szintén reflexív szemléletű, ám az előzőekhez képest mégis többdimenziójú stílusmodellt kínált **Eskenazi** (1993), aki külső situációs tényezőkből indulva ki a stílusokat három fő tengely mentén tartja elhelyezhetőnek: a **formalitás** mellett a **familiaritás** (közelség vs. ismeretlenség) és az **érthetőség** tengelyén (pl. fontos információk közlésekor vagy gyermekeknek való felolvasáskor nagyobb az érthetőség mértéke, mint egy kötetlen csevegésben). E megközelítés érdekessége elsősorban e harmadik dimenzió, az érthetőség kiemelésében rejlik, mely a beszédpartner befogadói folyamataihoz való alkalmazkodás gondolatával előremutat mind a beszédalkalmazkodás (l. alább), mind a kognitív pragmatika elméletei felé (Tomasello 1999, Verschueren 1999, Clark 1996).

A labovi stílusmodell kritikájaként, egyben a szociálpszichológia és az interakcionális szociolingvisztika eredményeinek hatására jött létre a szociolingvisztikai stílusmegközelítések következő fontos állomásának tekinthető elmélet, **Bell** „**hallgatósággra-tervezés**” modellje⁶ („audience design”, Bell 1984, 2001, Bell–Johnson 1997). Ennek középpontjában a beszélőnek a **hallgatósághoz való dinamikus adaptációja** áll, melynek gondolata Giles nagyhatású beszédalkalmazkodás-elméletén alapszik (Giles 1971, Giles–Coupland 1991, Giles–Coupland–Coupland 1991, továbbfejlesztve kommunikációs alkalmazkodás-elméletként („CAT”) ismert, vö. Bartha 1999). Bell új-zélandi rádiós hírműsorok elemzéséből kiindulva fogalmazta meg elméletét, miszerint a beszélők stílusa, beszédmódja nemcsak a beszélőhöz kötődő tényezőktől, hanem a beszédpartnertől ill. hallgatótól,⁷ sőt el-

³ Labov maga is kiemeli, hogy megközelítését nem a stílusok általános elméletének vagy a stílusvariabilitás teljeskörű leírásának szánta, hanem elsősorban az egy beszélő nyelvhasználatán belül megfigyelhető variabilitás kezelésére (Labov 2001).

⁴ Zwicky a „kötetlenség” szempontjából négy, Joos pedig öt fokozatot különböztetett meg „intimate, casual, consultative, formal, frozen” (Joos 1968), bár e kategóriák pontosabb meghatározás híján nehezen értelmezhetők (Eskenazi 1993: 1)

⁵ Pl. a nevetés lehet éppúgy a fokozott idegesség és önfgyelem jele, mint a fokozott informalitásé (Schilling-Estes 2004: 382).

⁶ „Audience design is [...] a strategy by which speakers draw on the range of linguistic resources available in their speech community to respond to different kinds of audiences.” (Bell 2001:154)

⁷ A modellben lényeges a különféle hallgatói szerepek, így a címzett, a résztvevő hallgatóság, hallgatók és fültanúk elkülönítése, Bell 1984: 159.

sősorban ettől függ: a beszélők hallgatóikra tervezik, hozzájuk igazítják megszólalásuk módját, a hallgatósággal kialakítani kívánt viszony függvényében. A nyelvhasználók beszédének jellemzői számos esetben különféle jegyekben **konvergálnak**, hasonulnak a partnerükéhez vagy hallgatóságukhoz, más esetekben pedig **távolodnak** az azoknak tulajdonított beszédmódtól (stílustól), továbbá akár jelen nem levő személyek¹ („referenciaszemélyek”) beszédmódjához is igazodhatnak, különféle okok és célok függvényében, például szolidaritás, távolság vagy tekintély fenntartása vagy teremtése céljából (Bell 1984: 162, Giles–Coupland–Coupland 1991: 18). A hallgatósághoz való dinamikus alkalmazkodás mellett Bell fontos gondolata, hogy a nyelvhasználók szociálisan kiértékelik az egyes csoportok beszédére, illetve egyes szituációkra jellemző beszédbeli jellegzetességeket, melyek így bizonyos asszociációkkal bírnak, és ezek adják az alapot az egyének stílusválasztása és -váltása számára: a stílus tehát, mint a nyelv „beszélőn belüli” variabilitása, a nyelvhasználat beszélők közti, társadalmi variabilitásán alapul, azt visszhangozza, illetve aknázza ki (Bell 1984: 151). Bell tekintetbe veszi a stílus és a beszéd tárgyának (a témának) és a szituációnak a kapcsolatát is, hangsúlyozza azonban, hogy a téma vagy a szituáció nem önmagában, hanem a címzettel való viszony összefüggésében befolyásolja a stílusvál(asz)tásokat.

Bár ez a modell is elsősorban válaszként, reflexióként fogja fel a stílust, azonban a stílusválasztás iniciatív, kezdeményező mozzanatát is kiemeli: a beszélők nem(csak) környezetükre adott válaszként alakíthatják beszédmódjukat, hanem kezdeményező módon is, az aktuális szituáció újradefiniálásának vagy megváltoztatásának céljából (Bell 1984: 185). Bell elsősorban a stílus- és nyelvhasználat reagáló és adaptív jellegét tartja ugyan meghatározónak, ugyanakkor implicit módon egy kontextusérzékeny, dinamikusabb értelmezési keretet feltételezve azt is hangsúlyozza, hogy az iniciatív stílusválasztás a beszélő és a hallgató közti interakcióban nem különül el élesen a reflexívtól, hiszen a kezdeményezések is a hallgatóra való reagálásként történnek (i. m. 184).

E modellt fontos megállapításai ellenére szintén több kritika érte: részben egydimenziós jellege miatt, hiszen elsődlegesen a hallgatósághoz való viszony kifejezésére koncentrál és ez alá rendel más dimenziókat is, mint például a téma és a beszédhelyzet. Továbbá komoly problémaként fogalmazódik meg az is, miszerint az egyes beszélői csoportokra jellemző stílusokat, nyelvhasználati jellegzetességeket általánosan ismertnek és „bemérhetőnek” tekinti a beszélők részéről, noha ezek korántsem egyneműek, s egyes nyelvhasználói csoportok között erősen eltérő lehet a megítélésük.² Nem tisztázódik az sem, hogy a beszélő a hallgatóságnak mely jegyeire reagál; s problémás a feltételezett beszélői intenciók, szándékok visszakereshetősége is (Schilling-Estes 2004, Patrick 2010). Több empirikus kutatásból az is nyilvánvalóvá vált, hogy a beszélők a szolidaritás megteremtésére nem mindig a partner beszédmódjához való közvetlen alkalmazkodást használják (Schilling-Estes 2004: 388). A hallgatóságra-tervezés-modell újabb változatai már ezeket a megfigyeléseket is tekintetbe veszik (Bell–Johnson 1997, Bell 2001).

1.3. A stílus a szociális konstruktivista és interakcionális szociolingvisztikában

Miközben a szociolingvisztika első szakaszában a kutatók elsősorban a makroszintű és eleve adott-nak tekintett társadalmi tényezők (pl. lakóhely, nem, életkor, iskolázottság) és a nyelvi variancia összefüggéseire koncentráltak, és/vagy a stílust elsősorban reaktív jelenségeként közelítették meg,

¹ Megjegyzendő, hogy Hymes ismert, magyarul 1978 óta olvasható SPEAKING-modellje az első, amely a kommunikáció/beszélés alaptényezői között fontosnak tartja a hallgatóság különböző típusainak elkülönítését.

² A jelen tanulmány keretei között nincs mód arra, hogy a nyelvhasználati formák csoportos és egyéni megítélésének szociolingvisztikai kérdését elemezzük. Ezzel az igen fontos területtel a nyelvvideológia-kutatás könyvtáryi irodalma a 90-es évek óta egyre behatóbban foglalkozik (lásd például Woolard–Schieffelin 1994, Woolard 1998; Schieffelin et al. szerk. 1998; Kroskrity 2004).

az 1980-as évektől kezdve egyre inkább a társadalmi struktúrák, gyakorlatok és a **társas jelentés közös konstruálása** kerül az érdeklődés középpontjába, és annak a vizsgálata, hogy a nyelvhasználók hogyan hozzák létre a kontextust, illetve hogyan teremtik meg, látják és jelenítik meg identitásaikat és a társadalmi struktúrákat a nyelvhasználatban, többek között a stílus lehetőségei által. Mindez szorosan kapcsolódik az aktív kontextualizáció gondolatához, elsősorban Gumperz elméletéhez (Cook-Gumperz–Gumperz 1976, Gumperz 1982), a különféle diskurzuselméleti kutatások, különösen a beszélésnéprajz, az interakcionális szociolingvisztika, az etnometodológia és a kritikai diskurzuselmélet előretöréséhez és eredményeihez (Hymes 1964, Ervin-Tripp 1976, Gumperz 1982, Sacks–Schegloff–Jefferson 1974) és ezek nyomán a szociolingvisztikában egyre meghatározóbbá váló társas-konstruktivista megközelítésekhez (Goffman 1974, Hymes 1974, Tannen 1993, Eckert 2000), melyek a nyelvet és ezen belül a stílust is a társas valóság létrehozásának eszközeként vizsgálják. E konstruktivista szemlélet a meghatározó a szociolingvisztikai stílusleírások legújabb generációjában, mely a szociolingvisztika „**harmadik hullámaként**” (Eckert 2010) vagy „**interakcionális stilisztikaként**” (Selting 2008) is jellemezhető: itt a nyelvváltozatok helyett a nyelv- és stílushasználat („styling”) áll az érdeklődés középpontjában, s ezt taxonómiák és kategorizálás helyett a társas jelentések, az egyéni identitás és társas kötődések konstruálásának keretében vizsgálják. E „harmadik hullámban” elsősorban Coupland, Eckert és Schilling-Estes munkái és a hozzájuk köthető „**beszélő-tervezés**” („speaker design”) modell kapnak fontos szerepet, valamint Buchholtz, Hall, Rampton szociális antropológiai orientáltaságú, stíluskérdésekhez közvetlenül kapcsolódó vizsgálatait, valamint Tannen, Cameron (2003) és Schiffrin (1996) művei; és ide köthető továbbá számos európai diskurzuselméleti vagy szociolingvisztikai munka is, így Selting, Keim, Androustopoulos, Deppermann, Georgakopoulou, Günther, Kotthoff tanulmányai (lásd Auer szerk. 2007, Fix et al. szerk. 2008).

Coupland (1980, 1985, 2001, 2007a, b), **Eckert** (2000) és **Schilling-Estes** (1998, 2004a, b, c) stíluselméleteinek – bár szintén a fent említett beszédalkalmazkodás-elméletből (Giles et al. 1991) indulnak ki, és szorosan kapcsolódnak Bell hallgatóságra-tervezés-modelljéhez is – legfontosabb jellemzője a stílus **iniciatív, kezdeményezésként** való felfogása: a stilisztikai variációkat nem válaszként közelítik meg, hanem a beszélői identitás aktív megalkotásának, prezentálásának és újraalkotásának eszközeként (Schilling-Estes 2004a: 388). E modellek középpontjában a beszélő **alkotó** tevékenysége áll (vö. „speaker agency”, ill. „performativity”), és az objektív, eleve adott struktúrák helyett a társas interakció jelentéslétrehozó dinamizmusa és a beszélő aktív identitás- és világalakítása kerül előtérbe. A stilisztikai választások és az egyes szituációk közti kapcsolat egyszerű leírása helyett arra keresik a választ, hogy a beszélők **miért** alkalmazzák egy adott szituációban az adott stilisztikai választásokat, s vizsgálataikba a beszéd úgynevezett „külső” kontextuális tényezői mellett (mint beszédpartner, téma, helyszín) mind a tágabb, mind a közvetlen beszélői interakciós célokot is bevonják. Elemzéseikben fontos szerepet kap az aktív kontextualizáció kapcsán a goffmani „keret”, a (hymesi modellben értelmezett) „kódolás” (kulcs: keying) és a (bahtyini) „beszélői hangok” vagy „szólam” fogalma, sőt szorosan kapcsolódnak az intertextualitás és a kódváltás kérdésköréhez is (Schilling-Estes 2004b, Buchholtz 1995, Rampton 1995). Coupland a stílust a **társadalmi identitás** és a **társas jelentés** létrehozásának keretében vizsgálva, többek között egy utazási irodában folyó diskurzusokat (1980) vagy egy disc-jokey beszédét elemezve (1985) munkáiban nem is elsősorban a stílust magát, hanem a beszélői **stílushasználatot** („styling”) állítja a középpontba (Coupland 2001, 2007). **Eckert** (Eckert–McConnel–Ginnet 1995, Eckert 2000) szintén a stílus és a társas identitás kapcsolatát kutatva arra mutat rá, hogy a társadalmi és egyéni identitás nem objektív tulajdonság, hanem a társas gyakorlatokban, interakcióban létrehozott és fenntartott jelenség. Egy középiskola diákjai nyelvhasználatának elemzésében feltárja, hogyan kapcsolnak össze a beszélők különféle változókat annak érdekében, hogy jellegzetes elkülönülő beszédmódokat hozzanak létre, prezentálva egyéni és csoportidentitásukat. Rámutat, hogy az egyes eleve adottnak tűnő tényezők (pl. kor, nem) által meghatározott „beszélőközösségek” helyett helyesebb „**gyakorló közösségekről**” (Eckert–Wenger 1994 nyomán) beszélni, hiszen a társas struktúrák és viszonyok a beszélők tevékenységeinek

gyakorlásában, a társas érintkezés számtalan közös aktusában jönnek létre, alakulnak újra és erősíttetnek vagy változnak meg (lásd például Buchholtz–Hall 2004: 377).³ Hasonló elemzést ad **Schilling-Estes** is, az etnikai identitás nyelvi kidolgozását afroamerikai diákok beszélgetésében vizsgálva (Schilling-Estes 2004c).

A stílus és az identitás konstruálásának kapcsolata lényeges téma Buchholtz, Hall és Rampton nyelvészeti antropológiai jellegű kutatásaiban is. **Buchholtz** és **Hall** (Buchholtz 1995, 2004, Hall 1997, Buchholtz–Hall 2004, 2005) elsősorban a társadalmi nem, a kulturális és az etnikai identitás létrehozása kapcsán foglalkoznak a nyelv különféle eszközeinek, ezen belül a stílusnak a szerepével a nyelvhasználók önprezentációjában és állásfoglalásának diszkurzív kidolgozásában („stance-taking”). Elemzéseikben vizsgálják ázsiai, afrikai vagy latin-amerikai származású amerikai beszélők etnikai identitást alakító gyakorlatait (Buchholtz 1995), a társadalmi nem (gender) prezentálását indiai transzszexuális beszélő beszédében (Hall 1997, Buchholtz–Hall 2005) vagy középiskolás diáklányok csoportidentitást alakító nyelvhasználatát (Buchholtz 2004), s ennek során kiemelik az egyes csoport- és egyéni identitások közti átjárásokat és kapcsolatokat is. Buchholtz (2004) elemzésében például bemutatja, hogy két egyforma korú, egyaránt laoszi származású amerikai tinédzser lány nyelvhasználatát elsősorban nem ázsiai-amerikai háttere vagy a fehér-színes szembeállítás határozza meg, hanem a kortárs „bandázós”, illetve „stréber” csoportokhoz való tartozás nyelvi jelzése és kidolgozása, melynek során a csoportidentitás kifejezésére sajátjuktól idegen (adott esetben afroamerikai) nyelvváltozatokhoz való kapcsolódással („crossing”) is élnek. Ezek a kapcsolatok adják Rampton elemzéseinek központi tárgyát, aki angliai és egyesült államokbeli fiatalok és felnőttek beszédében mutatja ki a különféle identitások és csoportokra jellemző beszédmódok kereszteződését vagy kölcsönzését, a „crossing”, vagyis a beszélők által a saját csoportjuktól eltérő csoportra jellemző (gyakran egy kisebbségi) nyelvváltozat használatának jelenségét (Rampton 1995, 2002). Ramptonnak a kódváltás kérdésköréhez is szorosan kapcsolódó elemzései⁴ megmutatják, hogy a beszélőtől eltérő etnicitást felidéző nyelvváltozatok kölcsönzése hogyan válhat az egyén antirasszista reprezentációjának, illetve a beszélők közti antirasszista eljárás módnak a fontos elemvé; hogyan lehet a kulturális identitás szimbolikus jelzése, mint fehér középosztálybeli fiataloknak a hip-hop stílushoz való kötődését kifejező, afroamerikai nyelvváltozattól kölcsönző nyelvhasználat; sőt egyes esetekben funkcionálhat a diskurzusbeli feszültségenyhítés eszközeként is (Rampton 1995). Hasonló eredményeket mutat Keim (2007) is Németországban élő török származású diáklányok nyelvhasználatát elemezve, valamint a hip-hop közösségekhez való tartozás nyelvi prezentációjával kapcsolatban Androustopoulos (2007).

A stílus és a verbális interakciók kapcsolatának szociolingvisztikai kiindulású kutatásában fontos helyet foglalnak el **Tannen** stilisztikai munkái (Tannen 1983, 2005, 2007), aki elsősorban az egyéni stílusra, egy nyelvhasználó beszédmódjának általános jellegzetességeire, illetve egy-egy beszélői csoport jellemző stílusára koncentrálna (stíluson a beszéd általános módját értve), szintén a beszélők közti jelentéslétrehozás keretében. Tannen stíluskutatásaiban központi szerepet kapnak az **interkulturális és interetnikus kommunikáció** jelenségei (megközelítésében az egy nyelvet beszélő, látszólag egy kultúrához tartozó nyelvhasználók között is folyhat interkulturális kommunikáció), valamint a stílusnak (nyelvi jegyek jellegzetes együtt-előfordulásainak) a diskurzusbeli jelentéslétrehozást befolyásoló **stratégiaként** való alkalmazása. Munkái közül a legismertebbek egy hálaadás-napi vacsora résztvevői beszédstílusainak (Tannen 2005), valamint a férfi és női beszéd-

³ E keretben mára markáns kutatási irányná vált a társadalmi nemhez kötődő identitáskonstrukciók diszkurzív megjelenítésének, a stílus és a társadalmi nem kapcsolatának a vizsgálata.

⁴ A többnyelvű beszélőközösségeket interakcionális szociolingvisztikai keretben vizsgáló kutatók már a 70-es évek óta folyamatosan rámutatnak a kódváltás és a stílusváltás szoros összefüggésére (pl. Blom–Gumperz 1972, Gumperz 1982, Myers-Scotton 1983, Auer szerk. 1998).

stílus különbségeinek elemzése, de foglalkozik a gyermek-szülő és anya-lány diskurzusok jellemző stratégiáival is. Tannen a diskurzusstratégiák vizsgálatában elsősorban Gumperz (1982) már említett kontextualizációs és Robin Lakoff (1973) pragmatikaelméletére támaszkodik, kiemelve, hogy az emberi kommunikációban az információ hatékony átadását irányító elvek mellett fontos szerepet kapnak a társas viszonyokra vonatkozó elvek vagy elvárások is. Tannen ezeket elsősorban Lakoff elmélete nyomán tárgyalja, a távolságtartás („distance”), a tiszteletadás („deference”) és a barátságosság („camaraderie”) elveit különböztetve meg, kapcsolódva Leech (1991), illetve Brown és Levinson (1987) közismert munkáihoz is. Tannen stílusvizsgálataiban fontos szerepe van a nyelv információ és interakcionális funkciói közötti különbségtételnek (Brown–Yule 1983 nyomán): a stílusnak azzal való összefüggéseit járja körül, hogy a beszédpartnerek figyelme és szöveglétrehozása közép-pontjában elsősorban a propozicionális információközlés, azaz a tárgyalt téma áll-e, vagy pedig a tárgyalt témával és egymással való viszonyuk is előtérbe – és nyelvi kidolgozásra – kerül. Mindez a beszélők által választott stratégia függvénye, amelyben központi jelentősége van a személyes bevonódás („involvement”) aspektusának. Tannen stíluselmzéseiben tehát nagy szerepet kap a „bevonódás” jelensége is (kapcsolódva Gumperz 1982 és Chafe 1982 involvement-fogalmához), mely kiterjed a beszélő interakcionális részvételére, a partner interakcionális bevonására, illetve az érzelmi érintettségre is; elemzéseiben egyértelművé teszi a „nagyfokú bevonódás” és „alacsony bevonódás” („high involvement”/„low involvement”) stilisztikai jelentőségét (Tannen 1984, 2005).

Az itt bemutatott megközelítéseket összegezve, a stílus változásai különféle tényezők függvényében az alábbi kontinuumok mentén tűnnek elrendezhetőnek (1. ábra):

A fenti áttekintésből kitűnik, hogy a stílus szociolingvisztikai vizsgálata, s ezen belül a legújabb, „harmadik hullámba” sorolható konstruktivista kutatások lényeges meglátásokat fogalmaznak meg elsősorban a beszélt nyelvi interakciókban megfigyelhető stílus(ok) és stílushasználat kapcsán, de a stílus általános leírását is gazdagítják, például a konverzációs viselkedés stilisztikai relevanciájára is rámutatva (1. alább). A következőkben a fenti megközelítések keretében néhány magyar diskurzus-

részlet interakcionális stilisztikai elemzését mutatjuk be – nagy hangsúlyt helyezve a diskurzus- vagy konverzációs jelenségek bevonására is –, arra koncentrálna, hogy a vizsgált társalgásokban az egyes beszélők szövegében megfigyelhető stílusvariációk hogyan függnek össze a társas jelentés konstruálásának lehetőségeivel, elsősorban a kontextus, az identitás és a résztvevők közti társas viszonyok dinamikus alakításával.⁵

2. A stílus és a társas jelentések a társalgásban

2.1. Az elemzés tárgya, célja, módszertana

Elemzésünk a BUSZI II⁶ korpuszán alapszik, és egyes releváns szövegrészek, valamint 14 interjú kiemelt vizsgálatának eredményeit foglalja össze⁷. A szociolingvisztikai interjú irányított beszélgetése (vö. Labov 1984) ugyan nem minősül prototipikus spontán beszélgetésnek, de a társalgás egy fajtája, és műfaji sajátosságai ellenére is alkalmas a társas jelentések és a stílus vizsgálatára. A „társalgási stílus”, mint a fent bemutatott stílusmegközelítésekben is kitűnt, nem homogén kategória: különféle tényezőktől függően nyelvhasználonként, szituációnként és egy-egy beszélő beszédében egyetlen diskurzuson belül is variabilitást mutathat. Vizsgálata során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a stílus és annak megváltozása hogyan függ össze a kontextus dinamikus alakításával és a diskurzusbeli társas jelentések képzésével, kapcsolódik-e a beszélő arcmunkájához, identitáslakításához, a résztvevők közti viszonyok formálódásához.

Elemzésünkben a stílusnak az interakcionális stílusvizsgálatokban jellemző, tág értelmezéséből indultunk ki, **stílusnak tekintve a nyelv használatának módját, mely a társas jelentés létrehozásában szerepet kap**⁸ (Coupland 2007a, Eckert–Rickford 2004: 1, Selting 2008: 1039), **a nyelv különböző lehetőségei közti viszonyításhoz és alternatívításhoz kapcsolódik** (Verschueren 1999),

⁵ A szociolingvisztikai stílusvizsgálatok (de általában az empirikus kutatások) megkerülhetetlen kiinduló kérdés módszertani jellegű, hiszen az elemzés körét nagy mértékben behatárolja a mintavétel módja s a nyert nyelvhasználati adatok köre. Amint Labov (2001: 85) a stílusváltás anatómiájáról szóló alapvető cikkében maga is kiemeli: „A szociolingvisztikai módszertan fejlődése során állandó feszültség érezhető a stílus két megközelítése között: a stílusváltás mint egy természetes, etnográfiai jelenség és a stílusváltás mint egy ellenőrzött eszköz a szociolingvisztikai változatok dinamikájának mérésére”. E munkában nincs mód arra, hogy a stílusmegközelítések ebből az aspektusból is áttekintsük. A kérdés részletes kritikai elemzése külön tanulmányt igényel.

⁶ A Kontra Miklós által irányított projektum keretében létrejött BUSZI (Budapesti Szociolingvisztikai Interjú) a labovi szociolingvisztikai interjú nyomán létrejövő, első szisztematikusan gyűjtött magyar nyelvű beszédkorpusz⁶ (l.: <http://www.nytud.hu/buszi/>, Várad 2003, valamint BUSZI II., BUSZI III., BUSZI IV.), mely nemcsak szociolingvisztikai elemzésre nyújt lehetőséget (l. BUSZI-szimposium 2008, 2009), hanem stilisztikai szempontból is egyedülálló anyagot kínál a beszélő nyelvi stílusvariabilitás számos kérdésének vizsgálatához. Az adatok felvétele 1987–89 között történt.

⁷ A részletesen feldolgozott interjúk: B7102, B7103, B7104, B7105, B7106, B7108, B7125; B7302, B7303, B7307, B7314, B7330, B7401, B7511; ez 7 középiskolai tanár, 5 bolti eladó, 1 gyári munkás és 1 szakmunkás részvételével folytatott, összesen mintegy 16 órányi beszélgetés. Az interjúk átirását, kódolását és ellenőrzését Bartha Csilla és Borbély Anna végezte.

⁸ „Style’ refers to a way of doing something. (...) Is an assemblage of design choices. (...) Part of our social competence is being able to understand these indexical links – how the style marks out or indexes a social difference – and to read their meanings” (Coupland 2007a: 1). „Styling is the activation of social meaning” (Coupland 2007a: 2); „Cultural values and norms, social power and status, intimacy and distance are all social meanings” (Coupland 2007a: 18). „Styling is part of the construction and deployment of a speaker’s and other’s social identities” (Coupland 2007b). „A dynamic presentation of the self” (Eckert 2004: 4), „linguistic practice with which speaker makes social meaning” (Eckert–Rickford 2004: 1).

és a nyelvhasználat minden „szintjén” vagy tartományában megjelenik.⁹ Az elemzésben kiemelten fontosnak tartottuk a stíluselemzés szokásos szintjei (fonológiai, lexikai, morfoszintaktikai, pragmatikai) mellé bevonnunk a társalgás konverzációs megvalósulásához kapcsolódó konverzációs vagy „diskurzusjelenségeket” is, hiszen e jelenségeknek is stilisztikai relevanciát ad a rájuk is jellemző nyelvi variabilitás és a hozzájuk kapcsolódó társas elvárások, normák és minták rendszere, melyekben ezek is társas jelentést nyernek. Emellett elemzésünkben az is kitűnik, hogy a nyelvhasználat ezen jelenségei (pl. szünetek, fordulóhossz, együttbeszélés, beszédmenyiség) nem különülnek el élesen a nyelvtan stilisztikai elemzésekből hagyományosan vizsgált „szintjeitől” vagy jelenségeitől, így például a mondat szerkezettől és a lexikai elemektől, ahogy a szövegek tartalma és jelentése sem választható külön a megformálástól (az, hogy „mit” mondunk, a „hogyan”-tól): a jelentésképzésben együttesen vesznek részt. Elemzésünkre alapvetően a kvalitatív és interpretatív megközelítés a jellemző (vö. Coupland 2007: 27), noha részben kvantitatív módszereket is alkalmaztunk.

Nyilvánvaló, hogy a stílusváltás az egyik nyitja a nyelvi változás központi kérdésének, a nemzedékek közötti nyelvtadás, majd pedig a posztvernakuláris újraszerveződés mikéntjének (vö. Labov 2001), s ehhez a beszélőn belüli (intra-speaker), illetőleg a beszélők közötti (inter-speaker) variációk működésének rendszerszerű feltárására van szükség. A mostani elemzés célja ezzel szemben inkább a stílus kutatás más területei számára a lehetséges kapcsolódási pontok felvillantása, így nem is egy-egy stílus típus vagy nyelvhasználói gyakorlat részletes leírása, hanem a vizsgált társalgásokban megfigyelhető legfőbb típusok és ezek jellegzetességeinek jellemzése, a társas jelentéskonstruálással való (lehetséges) kapcsolataik közül a legfontosabbak bemutatása.

2.2. A „társalgási stílus”: egységesség és variancia

2.2.1. A „kiinduló stílus”

A klasszikus labovi szociolingvisztikai interjúk¹⁰ irányított beszélgetései több tematikus modulból állnak, melyek az összemérhetőség érdekében hasonló sorrendben követik egymást egy-egy modulhálót alkotva: legtöbbjük egy önéletrajzi szakasszal indul, majd később egyéb, egyre informá-

⁹ A különféle stílus elemzések ezek közül nem mindig vizsgálják mindegyiket: némelyek fonológiai jellegzetességekre koncentrálnak (pl. Labov 1972, 1984, Coupland 1980, 1985, Schilling-Estes 2004c), más megközelítések morfoszintaktikai és lexikai jelenségekre is kiterjednek (Finegan 2007, Eckert 2000, Androutsopoulos 2007). Egyesek pedig tekintetbe vesznek „diskurzusszintű”, vagyis interakcionális v. konverzációs jelenségeket is (pl. fordulóelosztás, szünetek, közbevágások, fordulóhossz, háttérchatorna-jelzések, Tannen 2005, 2007, Seltin 2008, Schwitalla 2008).

¹⁰ Labov a szociolingvisztikai interjúk társalgási részét úgy építette fel, hogy a témák a formálisaktól az informális felé tartva – az interjú idején belül is – kövessék a vizsgált személyek figyelmének változását (lanyhulását). A társalgás adott pontján pedig munkatársaival olyan kérdéseket is feltett adatközlőinek a félelemmel, halálveszedelemmel kapcsolatban, amelyek heves érzelmeket, izgatottságot váltottak ki, ily módon a legkevésbé formális nyelvhasználat is mérhetővé vált. A különböző típusú tesztek (szólisták, szövegek felolvasása stb.) megoldása pedig még nagyobb, de feladatunként eltérő odafigyelést igényeltek a beszélők részéről. Ennek alapján az egyes kontextusok függvényében a beszéd formalitásfokának különböző szintjeit lehetett meghatározni, amelyek a gondos beszéd-től az informális, oldott beszéd-ig kontextuális stílusokba rendeződve – kontinuumot alkotnak. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú irányított beszélgetései ugyanezekre a módszertani megfontolásokra épülnek.

Az interjúk első elemzése alapján nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy a halálveszedelem-modul az esetek kisebb számában tartalmazott mérhető stilisztikai változást, és az elsősorban egy beszédműfaj megidézéséhez (narratíva) kapcsolódott. Ezzel szemben ezt a szerepet az ETN (etnikum), illetve a CMÖ (cigánymentes övezet) modul sokkal inkább betöltötte, ahol a stílusváltás elsősorban beszélői stratégiákkal kapcsolódott össze (l. alább). Ez magyarázza, hogy példáink egy része ebből a két modulból származik.

Az etnikai kisebbségekre vonatkozó, terepmunkás által feltett kérdés például a következőképpen hangzott a vizsgálatban: „Nagyon sokan úgy tartják, hogy a cigányoknak túl jó dolga van Magyarországon. Igazuk van? Ha ön segéd munkást akarna alkalmazni, s két azonos iskolát elvégzett jelentkező közül az egyik cigány lenne, a másik sváb, melyiket venné fel?” (vö. Váradi 2003: 350)

sabb témákra kerül sor (részletesen lásd Labov 1984). A beszélgetések első, induló szakaszában megjelenő stílust „kiinduló” stílusnak tekinthetjük, mely a beszélgetés további részében is többnyire meghatározóan – de nem kizárólagosan, lásd alább – érvényesül (s melyhez képest a stílusváltozás értelmezhetővé válik): e stílus által a beszélők alapvetően meghatározták közös kontextusuk kereteit, definiálták viszonyaikat, valamint pozicionálták és legfontosabb vonásaikban megjelenítették önmagukat. Az önreprézenciáció a stilisztikai választások mellett gyakran összefonódott az egyén explicit verbális önreprézenciációjával, például bemutatkozásával, narratíváival is (a „mit” és a „hogyan” tehát nem különült el élesen egymástól). A kontextus és a beszélők közti viszonyok közös definiálása a vizsgált esetekben elsősorban a formalitás mértékének, a résztvevők közti közelségnek és a beszélői identitásoknak és pozícióknak nyelvi kifejezésében, illetve beállításában nyilvánult meg. Ez nyelvileg-stilisztikailag elsősorban a megszólítási módokban valósult meg – önözés, magázás, tetszikezés, illetve tegezés, valamint a megnevezések választásában (Domonkosi 2002) –, de érvényesült más jelenségekben is, így a morfoszintaktikai, lexikai és fonológiai választásokban (az udvariasság, választékosság, illetve a beszédprodukción belüli „gondosság” dimenziójával szorosan összekapcsolódva), a beszédaktusok megformálásában, továbbá a konverzációs viselkedésben (pl. szünethossz, közbevágások száma). Néhány példa az egyes interjúkból a kontextus, vagyis az identitások, helyzet és viszonyok kiinduló konstruálására a stílus által:¹¹

1. (a)

A: *Kovács Jánosné vagyok.*

T: **Igen*.*

A: **A* ö huszonhetes számú Nagy József ■ Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet műszaki tanára.¹²*

T: *Igen.*

(B7103)

(b)

T: *Tehát ő ■ hogyan szólíthatom?*

A: *Marika.*

(B7330)

(c)

T: *Tanár úr, köszönöm a türelmét.*

(B7113)

(d)

A: **Ja, hogyha meg*kér*=**

T: **Mert*...*

A: *=hetném, akkor ne magázzon, mert ■ *nem szeretem*.*

T: **[nevet]*. ■ [nevetve] Mer<t>? ■ Na jó. ■ Ezt úgyis meg akartam kérdezni, igen, hogy hogyan szólítsam. ■ Mert ■ eez úgy gond szokott lenni. ■ Jó, ■ rendbe<n> van. És akkor ■ öö how szólítanak, hogy szereted, ha szó*lítanak*?*

A: **Tamásnak*.*

T: *Tamás. Szóval nem Tomi, meg meg egyéb, hanem ■ Tamás. ■ Jó.*

(B7511)

(e)

T: *és ■ akkor rögtön az<t> kérdezném meg, hogy ■ hogy szólítsam?*

¹¹ Jelmagyarázat: T: terepmunkás, A: adatközlő; ■ szünet; *Tegezni* átfedő beszéd; *Z* érthetetlen szövegrész; <n> hangzókiesés; [ajtó csukódik] a lejegyző megjegyzése; öö hezitáció; aalma hangzónyújtásos hezitáció = közbevágás után folytatódó beszéd. Az átírási elvekhez lásd még Váradí (2003).

¹² Az adatközlő anonimitásának megőrzése érdekében a részletben az eredeti neveket megváltoztattuk.

A: Zoli.

T: Zoli. ■ Rendbe<n> van.

A: (Jó lesz).

T: Magázzam, ■ tegezzem *Z*...?

A: *Tegezni* nyugodtan lehet.

(B7515)

(f)

T: Most az lenne az első kérésem, kedves tanárom, hogy legyen o<ly>an kedves, ■ ezeken a cédulákon ■ található mondatot ■ úgy fölo<:><l>vasni, ■ hogy ezt a sárgáva<l> áthúzott szót ■ beilleszti a mondatba. ■ Jó?

(B7103)

(g)

T: Jó. ■ Akkor ezt csíptesse oda

(B7512)

A fenti példák nemcsak az egyes választások közti különbségeket tükrözik, és azokat a tartományokat, ahol ezek legdominánsabban megvalósulnak (névhasználat, megszólítási mód, beszédaktus-megformálás, lexikon), hanem e választások **iniciatív jellegét** is: vagyis azt, hogy az eleve adott szituációs tényezőkre (életkor, foglalkozás, ismertség, helyzet) a nyelvhasználók nem automatikusan reagáltak, hanem ezeket tekintetbe véve aktívan és kezdeményező jelleggel alakították stílusukat. Emellett világosan megfigyelhető a beszélők közti együttműködés és **dinamikus egyezkedés** is a kontextus közös létrehozásában.

Az így konstruált viszonyok az egyes beszélgetéseken belül, hasonlóan a kontextus egészéhez, részben konstansak maradtak, részben változtak, miközben folyamatosan újradefiniálódtak: bizonyos esetekben ez szembetűnő stílusváltásban manifesztálódik (l. alább), más esetekben lokális jellegű és nehezen kategorizálható változások figyelhetők meg, a stílus ugyanis nem mindig körülhatárolható szakaszokban és nem mindenkor egységesen változott. Az interjúkban emellett a viszonyok egyszerűen az idő előrehaladásával is módosultak, a familiaritás növekedése és az önellenőrzés csökkenése által (vö. Gósy 2003). Itt csak a stílus jelentősebb és hosszabb szövegrészre (több mondatra) kiterjedő változásaival foglalkozunk.

2.2.2. A stílusváltozások sokfélesége

A stílus jelentősebb megváltozása általában bizonyos témákhoz kapcsolódóan volt megfigyelhető, és a legjelentősebb változások a legnagyobb érintettséget kiváltó témák kapcsán mutatkoztak (többnyire a halálveszély, a cigánykérdés, olykor pedig magánéleti események kapcsán). A változások többnyire egyszerre jelentek meg a nyelvhasználat számos tartományában (fonológiai, lexikai, morfoszintaktikai és diskurzusjelenségekben), jellegzetes együttállásokat mutatva. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy e váltások egy adott téma kapcsán **nem mindig egyforma módon és irányban** következtek be, sőt több jellegzetes jelenség együttállásával több típust rajzoltak ki. Mindez azt mutatja, hogy nem maga a **téma** határozta meg a stílust vagy annak változását, hanem a beszélőnek a témával kapcsolatos diskurzív-interakcionális **stratégiája**. (A labovi modell korlátaira utalt, hogy a változások sokszor nem voltak összekapcsolhatók a beszédre fordított figyelem csökkenésével, sőt olykor inkább a beszélői gondosság növekedésére utaltak, és az egyes variációk nem vagy nemcsak a formalitás mértékében különböztek).

Elemzésünkben először kvantitatív módon vizsgáltunk meg különféle (fonológiai, konverzációs, morfoszintaktikai, lexikai és pragmatikai) jelenségeket 14 beszélgetés megegyező hosszúságú, interjúként három különböző tematikus modulhoz tartozó (kiinduló önéletrajzi, a cigánykérdéssel

foglalkozó és a halálveszélyről szóló) részeiből. A **fonológiai változások** terén vizsgáltuk az egyes beszélők beszédében realizálódó *t*- és *l*-kiesés változásait. Az eredmények azt mutatták, hogy az önéletrajzi diskurzusrészekhez (BIO) képest a cigánykérdéssel (ETN) és a halálveszéllyel (HAL) kapcsolatos beszélgetésrészekben a ***t*-kiesés gyakorisága nőtt**. (*t*-kiesés: a BIO modulban 86,5, az ETN modulban 68,25, a HAL modulban 60 szavanként fordult elő).

Hasonló tendenciát mutatott az ***l*-kiesés** is: az etnikai témáknál az *l*-kiesés gyakorisága az önéletrajzi modulhoz képest **szintén nőtt**, majdnem a duplájára. (*l*-kiesés: a BIO modulban 69,7, az ETN modulban 43,1 és a HAL modulban 67,0 szavanként). A halálveszély-téma kapcsán az össze-sített adatokban nem jelentkezett eltérés, valójában azonban számos beszélő esetében szignifikánsan változott, csak **ellentétes** módon: némelyeknél **növekedett**, másoknál **csökkent** az *l*-kiesések száma.¹³

A **konverzációs jelenségek**, így például a fordulók hossza, a háttéracsatorna-jelzések gyakori-sága, a beszélői aktivitás és a diskurzusjelölők terén is megfigyelhetők voltak változások. A **fordu-lók hossza lényegesen megnőtt** az etnikai és halálveszéllyel kapcsolatos témák kapcsán össze-vetve a társalgás más szakaszaihoz képest, bár egyes beszélőknél ezen belül a fordulók hosszának csök-kenését lehetett megfigyelni. (**Fordulóhossz**: a BIO modulban átlagosan 16, az ETN modulban 21, a HAL modulban 25 szó/forduló).

A **háttéracsatorna-jelzések szintén jelentős változást** mutattak: lényegesen gyakoribbak voltak a cigánykérdés és a halálveszély tárgyalása során. A kvantitatív vizsgálatunkban mért jelensé-gek (nevetés, sóhaj¹⁴) gyakorisága szinte duplájára, illetve háromszorosára nőtt az elemzett társal-gásrészekben (háttéracsatorna-jelzések: BIO modulban 350, ETN modulban 194, HAL modulban 121 szavanként). Ezt is a társalgási stílus részének tekintjük, mert, bár e háttéracsatorna-jelzések nem szűk értelemben vett nyelvi jelenségek, azonban az azok feldolgozását segítő „kontextualizá-ció utasítások” (Gumperz 1982, Tátrai 2004) legfontosabbikái közé tartoznak, és elválaszthatatlanok a nyelvi jelentésképzéstől.

A **diskurzusjelölők** száma hasonló gyakoribbá válási tendenciát mutat, jelezve a beszélőknek a diskurzussal vagy beszédpartnerükkel kapcsolatos viszonyának vagy metapragmatikai munkájá-nak megváltozását. (**Diskurzusjelölők**: BIO modulban 39,0, ETN modulban 24,6, HAL modulban 32,9 szavanként).

Előzetes kvantitatív elemzésünk is rámutatott, hogy a stílus jelentősen megváltozott a nyelv-használat egyszerre több szintjén is, a kvalitatív elemzések pedig ennek pontosabb részleteit is fel-tárták, rávilágítva, hogy a **változások több típusba** voltak sorolhatók, s **nem egységes módon** és azonos irányban jelentkeztek.

A diskurzusjelölők számbeli változásainál például jóval jelentősebbek voltak a funkcionális változások, vagyis az, hogy egy adott szövegrészben milyen szerepű diskurzusjelölők váltak gya-koribbá. Miközben a biográfiai részekben a diskurzus továbbvitelét segítő, kommunikációs-szervező diskurzusjelölők uralkodtak (elsősorban az ilyen funkciójú *hát és tehát*), addig az etnikai és halálve-szély-kérdéseket tárgyaló részben pragmatikai-interakciós funkciójú diskurzusjelölők voltak többség-ben (*szóval, úgyhogy, namost, azért, mondjuk*). Ezek különféle további funkciókhoz kapcsolódtak: többnyire a beszélő attitűdjét jelezték, egyes esetekben bizonytalanságot (pl. *szóval*), máskor nyo-matékosítást és hangsúlyozást fejezve ki, olykor a beszédpartner bevonását, egyetértését célozták meg (pl. *ugye*).

¹³ Az eltérések a foglalkozási csoportokkal is bizonyos fokú korrelációt mutattak: például a tanároknál az *l*-kiesés eleve ritkább volt, mint az eladóknál, és a halálveszedelem-téma kapcsán a gyakorisága inkább csök-kenet, míg az eladók, munkások között, ellenkezőleg, e téma kapcsán inkább az *l*-kiesés gyakoribbá válása volt jellemző. *l*-kiesés tanároknál: a BIO modulban 78,4 és a HAL modulban 82,8 szavanként. Eladók, munkások beszédében: a BIO modulban 61,1, HAL modulban 51,2 szavanként.

¹⁴ Háttéracsatorna-jelzéseként itt csak a nonverbális jelzéseket (nevetés, sóhaj, nyögés, hümmögés stb.) vizs-gáltuk; ide sorolhatók a minimális válasz és a támogató együttbeszélés egyes esetei is, ezekre azonban itt nem térünk ki, mivel ezek jellemzően nem a vizsgált beszélők, hanem a terepmunkás beszédében jelentek meg.

A vizsgált szövegrészekben a **morfoszintaktikai** megformálás (elsősorban a mondat szerkezet változásaiban) és a **lexikon** terén megfigyelhető változások szintén többféle elrendezést mutattak. A szókinccset illetően egyes esetekben a választékosság növekedése („*megközelítőleg*”, „*közvilágítás*”, „*szfvaritmiám*”, „*elvesztette az eszméletét*”), más esetekben a választékosság csökkenése („*ilyen hülyeséget*”, „*mániám a zaj*”) volt megfigyelhető, sőt szlenges elemek is megjelentek („*csóró*”, „*tök hülyeség*”, „*rosszab*”); olykor pedig adott foglalkozáshoz kapcsolódó regiszterek elemei is felbukkantak („*leblokkolok*”, „*műszakba vagyunk*”). Jó néhány esetben indulatszók, illetve más erős emocionális töltésű szavak határozták meg a beszédrész stílusát („*jaj*”, „*borzasztó*”, „*legborzasztóbb*”, „*iszonyú*”).

A **szintaktikai** jelenségek vonatkozásában ugyancsak jelentős eltéréseket találtunk az egyes társalgásrészek között. Jellemző a mondat szerkezet megváltozása, a mondatfajta változása és újfajta beszédaktusok megjelenése (többnyire a kérdések és a felkiáltások számának növekedése); egyes esetekben gyakoribb lett a beszédpartner megszólítása; olykor megváltozott a nézőpont szerkezet és a szubjektívizáció mértéke. Itt is eltérő, sőt ellentétes jellegű változásokat találtunk: egyes esetekben a mondat szerkezet oly módon változott, hogy töredezett, félbehagyott szerkezetek jelentek meg, illetőleg váltak dominánssá (pl. B7125 ETN, B7102 NYE), több rossz kezdés, önkorrekció volt megfigyelhető; más esetekben éppen ellenkezőleg, a beszélő produkciója – tekintet nélkül a foglalkozási csoportra – a grammatikai szervezethez és tervezettség magasabb fokát mutatta, hosszabb, összetettebb, jól formált mondatokat hozott létre (B7102 HAL, B7314 HAL, B7403 HAL).

Összegzés: a társalgás bizonyos részeiben tehát valóban változott, sok esetben lényegesen, a beszélők stílusa, ezek a változások azonban nem voltak egységes irányúak és jellegűek, ugyanakkor jellemző együttállásokat mutattak, s ezek alapján fő típusok is kirajzolódtak. Az egyes nyelvi tartományokban megvalósuló nyelvi megoldások és ezek jellemző együttállásai alapján a vizsgált beszélgetésekben több fő típus, alapvető stílusváltozat volt megfigyelhető, melyek – mint alább bemutatjuk – többnyire jellegzetes pragmatikai és önprezentációs stratégiákhoz kapcsolódtak.

2.2.3. Stílus és stratégia: BIZONYTALAN és TÁVOLODÓ

A beszélői stílus egyik legjellegzetesebb változata a **határozatlanság, bizonytalanság és distanciálódás** nyelvi reprezentációjában jelentkezett, mely elsősorban az etnikai témák (cigánykérdés, cigánymentes övezet) érintése kapcsán jelent meg. Ez a határozatlanság, bizonytalanság, távolságtéremtés a nyelv több tartományában is megvalósult. Szintaktikai szempontból nézve nőtt a félbehagyott mondatok, a rosszul szerkesztett vagy nehezen értelmezhető szerkezetek száma, amelyek a beszélő bizonytalanságának ikonikus megjelenítése mellett az értelmezés nyitvahagyását hozzák magukkal. Számos szemantikai és pragmatikai enyhítő jelent meg, pl. „*szerintem*”, „*érzésem szerint*”, „*talán*”. Jellemző a diskurzusra való involválódás (részvétel) csökkenése: a társalgási aktivitás gyengül, a beszédtempó lassul, a beszélő szövege jóval több lehetséges fordulóváltási pontot tartalmaz, mint más diskurzusrészek. Ugyancsak jellemző a diskurzusjelölők számának emelkedése („*sóval*”, hezitációs funkciójú „*hát*”), a háttéracsorna-jelzések (elsősorban sóhaj) gyakoribbá válása, valamint a szünetek és a hezitációk mennyiségének növekedése is.

Ezek a nyelvi jelenségek sok esetben társas jelentésre tesznek szert: nemcsak az adott vélemény bizonytalanságát, hanem a beszélői **állásfoglalás** („*stance-taking*”) **határozatlanságát**, a **beszélő arcának/homlokzatának védelmét**, valamint a beszélő interakcióbeli visszahúzódnását dolgozzák ki. Pl.:

- (8) A: [sójajt] ...*Hhát nem tudok pontosan válaszolni erre, ... mert nemmm ismerem alapon, tehát tisztán nem ismerem a ő cigányoknak a helyzetét. ... Ööö ő éééérem szerint*

nagyon sok támogatást kapnak. ... De azt talán nem mondanám, hogy túl jó dolguk van. Sz<óv>al...

(B7106 ETN)

A beszélői arc stílus által történő védelme olykor az identitás explicit bemutatásával (és védelmével) is együttjár:

(9) (a) *Hát ööö nem vagyok sovíniszta [= rasszista], de ■ de mégis sovíniszta vagyok.*

(B7303 ETN)

(b) *én nem tudom, nem vagyok fajgyű<l>ö<l>ő, [...] de...*

(B7313 ETN)

Egyes esetekben a társalgási aktivitás hirtelen és normasértő csökkenését figyelhetjük meg, amiben az interakció szimbolikus tereben való hátralépés, a beszélő arcának védelme, sőt pillanatnyi teljes elrejtése manifesztálódik:

(10) *Válaszolnék, deee inkább nem válaszolok. Nem válaszolok.*

(B7403 ETN)

Más esetben a beszélő visszavonulása és álláspontjának elrejtése nem jár együtt az arc teljes elrejtésével, a csoportidentitás jelzésére fontos utalás történik:

(11) *Hát hadd ne beszéljek errő<l>, mer azt szokták mondani, hogy... Hitler félmunkát végzett. ... (Úgyhogy) ennyi a véleményem.*

(B7303 CMÖ)

Összegezve: ez a stílusváltozat elsősorban kínos (arcfenyegető) kérdések (etnikumok, cigányok, cigánymentes övezet) kapcsán jelent meg, de nem maga a téma vagy a beszélő ismereteinek hiánya hívta elő, hanem a beszélőnek a témát illetően prezentálni kívánt önképe, az ezzel kapcsolatos arcvédő stratégiák, valamint a beszédpartnerrel kialakítani kívánt viszony. Ezekben az esetekben a stílus többnyire a beszélői állásfoglalás határozatlanságát, az identitás elrejtését vagy legalábbis háttérbe helyezését, pragmatikai gyengítését dolgozza ki nyelvileg, illetve a beszédpartner irányában egy elfogadható, pozitív arc prezentálását, ami egyes esetekben explicit verbális közlésekkel is összefonódott.

2.2.4. Stílus és stratégia: HATÁROZOTT és INVOLVÁLÓDÓ

A fenti mellett egy másik stílusváltozat is gyakran körvonalazódik a beszélgetésekben, mely az előzőekkel ellentétben a **határozottság és a beszélői részvétel fokozódásához** kapcsolódik. Míg az előzőekben a megnyilatkozásokra inkább szemantikai nyitottság, s ezzel összhangban különféle pragmatikai enyhítések és a diskurzusbeli aktivitás és részvétel csökkenése voltak jellemzők, ezekben az esetekben a szemantikai egyértelműség, határozottság, nyomatékoság, pragmatikai erősítés és az interakcionális részvétel, aktivitás fokozódása dominál.

A nyelvi megvalósulást vizsgálva itt is nagy szerepet kapnak a szupraszegmentális és konverzációs jelenségek: a beszélő fordulóinak hossza nő, a beszédtempó gyorsulása mellett olykor a hangerő is fokozódik, nő az átfedő beszédrészek száma és terjedelme. Emellett számos jellegzetes lexikai, pragmatikai és retorikai eszközt találni: elsősorban a túlzás, az ismétlés, halmozás és fókusz jelenségeit (pl. „*Hát akarok. Igen. Én akarok.*”, „*óriási kedvezményeket, ilyet egy magyar ember*

az életbe<n> nem fog kapni ilyen kedvezményeket”), a beszélő beszédaktusainak explicit meta-nyelvi megnevezéseit („itt hangsúlyozom”, „megmondom magának”), sőt indulatszók, káromkodások is feltűnnek („a rohadt életbe”, „rosseb”). Mindezek a szemantikai határozottság növelését, a nyomatékoság kifejezését és a pragmatikai erősítést szolgálják: nemcsak a beszélő állításait nyomatékosítják, hanem diskurzusbeli arcának kiemelését és állásfoglalásának markáns kidolgozását végzik. Pl.:

- (12) A: na, ■ enne= ■ azér<t> van, mer<t> a kormány tí<l>ságosan elragadta a gyepőlőt azzal, hogy a cigányokat felkarolta, és ezt a nem dolgozó ■ embereket, ■ mer<t> ebből nem, nagyon kevesen tudnak do<:><l>gozni, ■ van, aki tisztességes, itt hangsúlyozom,

T: Igen

A: de a legtöbbjük nem tisztességes, ■ és nem szeretnek dolgozni, ■ és ■ lovat adott alájuk azzal, hogy lakást épített nekik, ■ óriási kedvezményeket, ■ illetve egy magyar ember az életbe<n> nem fog kapni ilyen kedvezményeket,

T: Igen

A: Amit a cigányoknak adtak. ■ Ezt én nem tudom megérteni, hogy ■ hogy ez<t> miér<t> adták.

(B7303 ETN)

Megjelennek tömör és szinte szentenciaszerű kijelentések is, pl.:

- (13) (a) Megmondom magának. ■ A cigányok utálják a fehéreket, a fehérek utálják a cigányokat. (B7306 ETN)

(b) Egy cigányból<l> hét lesz, hétből<l> negyvenkilenc. ■ S azok csinál<l>ják a balhét.

(B7411)

A fenti példákban több stilisztikai alakzatot is megfigyelhetünk, így a halmazást, a túlzást, az elentétet és a fokozást. A beszélői tevékenység explicit metapragmatikai megnevezése és a beszélő személyének hangsúlyozása szintén megfigyelhető, fent és az alábbi példában is, mint a beszélői identitás markánsabb diskurzív kidolgozásának eszköze:

- (14) Igen. ■ Hát akarok, ■ igen. ■ Én akarok. [= ti. véleményt mondani a cigányokról]

(B7303 CMÖ)

Az így reprezentálódó határozottság nem(csak) a beszélő véleményét, hanem diskurzusbeli fellépését, szerepvállalását és önprezentációját is jellemzi, az identitás kontextusbeli bemutatásához kapcsolódva. Ebben a stílusban a világos önpozicionálással és a határozott állásfoglalással legtöbbször a diskurzusbéli aktivitás növekedése is együtt jár: a beszélő a diskurzus teréből nagyobb területet foglal el, ami a beszédtempó gyorsulásában és a fordulók hosszának növekedésében figyelhető meg.

E típusban a **beszélői aktivitás** erősödésével gyakran a **diskurzusbéli interaktivitás** is fokozódik: megnő a száma a beszédpartnerre irányuló nyelvi szerkezeteknek is, mint például retorikai kérdéseknek, visszakerdezéseknek, nyomatékosító közbevetéseknek. Pl.:

- (15) (a) A: Az a baj, hogy ■ ő szerintem, ez hülyeség, hogy e= egy ember utál egy másik embert. Azér<t>, mer<t> ő cigány, mér<t> kell utálni?

T: Igen

A: *Mér<t> kell azér<t> utálni? Az attó<l> még az ugyanolyan embe= ember, mint én. Nem?*

(B7306 CMÖ)

(b) A: **Fejtsen* ki, hogy miér<t>. Há<t> nézze! ■ Például, ■ ő ugye ■ mi, mi, mi mos<t> már ■ mos<t> már nálunk egy cigányinnyá= =imádat <=cigányimádat> van, ■ mer<t> ugye ő ■ a cigányok ez<t> kapnak, az<t> kapnak, mmm nem t<d>om, milyen segélyeket hívnák ezt, nem t<d>om, milyen segélyeket kapnak a ■ ő tanácstól, ettől-attól-amattól, ■ és ■ és sok cigány, ugye, aki munkané:><l>küli, nem do:><l>ozik, öl, rabol, gyilkol, mindent, amit el lehet rólok képze:><l>ni, s nagyon védik őket, ■ ésss és azér<t> elharapóznak egy idő után ők, szerintem. Nekem így, ez a véleményem, mer<t> ■ ugye az ember megy az utcán, ■ meg ugye nézi a Kék fényt,*

T: **Igen*.*

A: **például*, ■ hát, ■ megnézi, <0a> hetven százaléka cigány.*

(B7407 CMÖ)

Összegezve: ebben a típusban a nyelvi-társalgásbeli megformálás eszközei a beszélői állítások nyomtatékosítása mellett a beszélői állásfoglalás kiemeléséhez, az arc markáns megrajzolásához és a határozott önpozicionáláshoz kapcsolódtak. Többnyire a beszélő és a beszédpartner involválódásait, interakcionális részvételét is növelték (vagy próbálták növelni) a folyamatosan újraalakuló kontextusban. Utóbbi, vagyis a beszélő és a partner involválódása azonban nem mindegyik „határozott” stílusú diskurzusrészben volt megfigyelhető: ennek tükrében két fontos altípust különböztettünk meg.

2.2.5. Stílus és stratégia: ERŐSEN BEVONÓDÓ/EMOCIONÁLIS

Az egyik fontos stílusváltozat nemcsak a beszélői én markáns megjelenítésével függött össze, hanem a **beszélő és a beszédpartner involválásának** növelésével is. E típusban jellemző a beszédpartnerre való fókuszálás, a dialogicitás és az interaktivitás növekedése, a partner bevonását szolgáló nyelvi jelenségek (kérdések, visszakérdezések, a partner megszólítása stb.) fokozott jelenléte. A beszélő részéről is növekvő interakcionális részvétel, involválódás jellemző, ami gyakran együtt járt az érzelmi bevonódással és az emocionális növekedésével: ezt nyelviileg elsősorban az indulatszók, emocionális töltésű szavak, nemegyszer káromkodások, valamint a töredezett szintaktikai szerkezetek jelentik meg, továbbá a fent említett retorikai eszközök nagy része e funkcióhoz is kapcsolódik (fokozás, túlzás). Jellemző a spontaneitás növekedése is. E típusban igen fontosak a szupraszegmentális és konverzációs jelenségek is: a beszédtempó gyorsul, a hangerő általában fokozódik, nő az átfedő beszéd mennyisége, valamint a nevetések száma. Emellett a szókincs terén váratlanul szleneges, sőt esetenként vulgáris és durva elemek jelennek meg („*tök hülyeség*”, „*leszarom*”). Mindezek által a helyzet formalitása és a beszélők közti távolság jelentősen csökken, így bizalmas, egyes esetekben rendkívül bizalmas viszony jön létre.

Ezt illusztrálják a következő példák, melyek azért különösen érdekesek, mert a stílus – és ezzel a kontextus – hirtelen és rövid ideig tartó megváltozásával, a beszélői viszonyok váratlan újrafirásával jártak együtt. A beszélőt a „kiinduló stílusban” és a diskurzus többi részében magas fokú választékoság, egy művelt, idősebb, tekintélyes értelmiségi identitást reprezentáló beszédmód jellemezte, a beszédpartnerrel való viszonyban pedig formalitás és távolságtartás dominált, a nyelvi viselkedés azonban a vizsgált szakaszban hirtelen megváltozik:

(15a) A: **Jajj, if= istenem,* ■ hát azér<t> csodá<l>kozom akik ezt, hát ■ most ez egy kérdés? Má ne fű= hülyesked*jünk*!*

(B7102)

(15b) A: *Hát hogy lehet így, hogy ki beszél szépen, hogy politikus, (vagy a) tinédzser, ilyen hülyeséget. Háttt ö... hát is is... mindegyik közt van aki szépen beszél, és aki – mér! Tinédzser nem beszélhet szépen?... Ilyen pesszimista ? *ő*? Hogy aszongyam, hogy csak a politikus, vagy csak a tinédzser? Hát olyan rossz a kérdésfeltevés, hogy azzz nem igaz!”*

(B7102)

Ez a stílus jelentősen eltér a nagyfokú választékossággal és magas fokú nyelvtani szerkesztettséggel jellemezhető előzményektől és folytatástól. A változások nemcsak a beszélő erős érintettségét prezentálják nyelvileg, hanem együtt járnak a beszélő önmegjelenítésének változásával: ebben az esetben az addigi kimért tanárnő helyett mintha egy bosszankodó-évődő barátnő beszélne egy darabig:

(15c) A: *[mélyebb hangon, kicsit kihívóan]: De mos<t>* maga sze*rint, ■ de most nem igaz, amit mondtam? Igen. De most nem igaz, amit mondtam?*

(B7102)

(15d) A: *Engem nem érde= na és a Mi! És a* kenyéradó gazdáját soha nem bírálja?*

(B7102)

(15e) A: *[évődő, viccelődő hangon]: *Re*mélem, hogy nem maga állította össze ezt a ... [nevetve].*

T: *[nevetve] Nem! Nem én állítottam *össze*!*

(B7102)

A bizalmas attitűd és az informalitás olyan nyelvi jelenségekben is megfigyelhető, mint a hangkiesések számának növekedése, a szünethossz csökkenése, a diskurzusjelölők használata („*hát*”, „*de most*”, „*má*”), és a feltűnően sok nevetés, sőt együttnevetgélés (éles ellentétben a diskurzus többi részével). A választékosság csökkenése, az informalitás és spontaneitás növekedése a szintaktikai szerkezetek és a szókincs változásaiban is megmutatkozik: sok a töredezett mondat szerkezet, befejezetlen mondat, közbevetés, s a lexikai szinten is megjelennek a személy egyszerűbb, közvetlenebb prezentációjához, valamint e bizalmas viszonyhoz kapcsolódó választások (pl. „*hogy aszongyam*”, „*tök hülyeség*”).

Összegezve: egyes esetekben a beszélő interakcionális bevonódása jelentősen megnő, ezt emocionális bevonódása is kíséri, így az adott szövegrészben emelkedik az emocionalitást kidolgozó nyelvi elemek száma. Ezzel párhuzamosan a beszédpartnerhez való viszony is jelentősen változott: jóval közvetlenebbé vált az addigiakhoz képest, a korábban jellemző interperszonális távolságot közeledés és bizalmas viszony váltotta fel.

2.2.6. Stílus és stratégia: A KIDOLGOZOTT NARRATÍVA

A „határozott” stratégián belül egy másik fontos típus is megfigyelhető, mely szintén a beszélő diskurzusbeli aktivitásának növekedésével és határozott önprezentációjával jár együtt, ám ebben az esetben nem az interperszonális közeledés és a beszélői bevonódás, hanem elsősorban a „**kidolgozottság**” dimenziója a meghatározó. Ez a stílustípus kidolgozott vélemények vagy történetek elmondásához kapcsolódik, melyek az identitás bemutatása során a beszélő gyakorlatában többször előkerülnek és fontos szerepet kaphatnak.

E stílus jellegzetességei: a megakadásjelenségek, hezitációk száma alacsonyabb; a beszédprodukciónak gondosabb; a fordulók hosszabbak, a szóátadás nem jellemző, ahogy a közbevágás és együttbeszélés sem. A szintaktikai megformáltság az írott szövegeknél szokásos szerkesztésmóddhoz áll közel: nő a szerkesztettség foka, a mondathossz, az alárendelői mondatok száma, ezzel együtt csökken a rosszul szerkesztett szintaktikai szerkezetek, valamint a befejezetlen mondatok aránya. A lexikai választásokat nagyobb gondossággal s nagyobb fokú választékosággal jellemzi („közvilágítás”, „bekövetkezett”, „járóképtelen voltam”). Ebben a típusban erős retorizáltság, hatásra törekvő felépítettség dominál, ami a gondos beszédprodukciónak és a lexikai választások mellett a globális szerkezetben (bevezetés, csattanó), a képszerűségben („*esek ki a semmibe*”) és különféle retorikai alakzatokban (túlzás, ismétlés) is megmutatkozik.

Ez a stílus szorosan összekapcsolódik a „**narratíva**” vagy „**előadás**” műfajával, sőt annak megidézésével meg is határozza a kontextust: az „előadás” műfaji normáinak megfelelően az interaktivitás itt jellemzően csekély, a partnerre fókuszáló és az ő involválására irányuló nyelvi eszközök száma alacsony, a monologicitás fokozódik; az elbeszélt történet és a beszélői identitás maga kerül a figyelem középpontjába, a másik fél pedig interakciós partner helyett ideiglenesen az előadás hallgatójának szerepét kapja. A stílus tehát itt egy diskurzusműfaj (narratíva, előadás) létrehozásával az önprezentáció kiemelt lehetőségét és a résztvevői szerepeknek a műfajhoz tartozó jellegzetes kiosztását éri el.

Összegezve: a nyelvi megformálást bizonyos esetekben kidolgozottság, a beszédprodukciónak és grammatikai-lexikai megformálás gondossága, nagyobb retorikai szerkesztettség jellemezte. A beszélői aktivitás magas, az interaktivitás és a beszédpartner bevonására irányuló eszközök száma alacsony. Ez a stílus elsősorban a narratíva beszédműfaját teremti meg, és ezzel rendezi a kontextust: egyrészt szabályozza a résztvevői szerepeket és aktivitást (előadó és hallgató/k), másrészt kiemelt lehetőséget teremt az explicit vagy stílusbeli beszélői önprezentációra, amely kidolgozott nyelvi eszközökkel valósul meg.

2.2.7. Stílus és stratégia: AZ EGYÉNI IDENTITÁS VONÁSAI

Az eddig bemutatott stílusváltozatok főleg általánosabb társas és diszkurzív stratégiákhoz kapcsolódtak, amelyek elsősorban az arc védelmét vagy erősítését és az interakcióbeli társas viszonyok, szerepek alakítását vagy magát az interakció szervezését szolgálták. Ezek mellett vagy ezekkel keveredve a stílus számos más **egyéni variációt** is mutathat, mind a lehetséges stratégiák összefonódásainak, mind pedig az egyén önmegjelenítési céljainak függvényében. Erre a „kiinduló stílus” kapcsán már utaltunk; a következőkben néhány példán szeretnénk bemutatni, hogy a beszélői stílus egy-egy variációja hogyan válhat a beszélő **speciális önjellemezésének, önbemutatásának** eszközévé.

A stílus egyes esetekben elmozdul a hétköznapi, informális beszélt nyelven belül a szleng vagy a vulgáris elemek felé. Ez lehet a bizalmasság jelzése is; az általunk elemzett esetben azonban elsődlegesen nem a résztvevők viszonyához, hanem a beszélő önprezentációjához kapcsolódott, és ebben az esetben a beszélő szókimondóságát, lezserségét jelenítette meg, például: „*Válasszon el, és akkor agyó!*”, „*Le van ejtve*”. Ez, vagyis a szleng elemeinek használata kötődik a beszélő nő önálló, függetlenséget, autoritást és erős hangsúlyozó önprezentációjához is. Szintén ehhez kapcsolódnak és különösen fontosak e szempontból a káromkodások és durva kifejezések („*a rohadt életbe*”, „*leszárom*”) (B7330). Mindez elválaszthatatlanul összefonódik a beszélő explicit verbális önjellemezésével is: „*mer én mindig egyenes voltam*”, „*én egy nagy pofájú, szókimondó*” [nő vagyok].

Más esetben a stílus a művelt, választékos nyelvváltozat irányába mozdul el, így válik a beszélő önjellemezésének fontos részévé. A következő példában ez a stílus jelenik meg; s itt továbbá azt is megfigyelhetjük, hogy az önjellemezés részeként egy halálélmény bemutatása során a beszélő

a betegségét is kidolgozza stilisztikailag (az idézett részben megjelenő raccsolás az úri beszédmódot idézi és a betegségnek eleganciát kölcsönöz), ami pars pro toto alapon az identitás fontos részletét alkotja. A nyugodt, lassú, gondos beszédmód a betegnek a halálveszélyben tanúsított higgadt, bátor viselkedését prezentálja nyelviileg, az ismétlések pedig a helyzet komolyságát nyomatékosítják: „*Nekem van egy ő [lassan, hangsúlyosan, raccsolva] szív aarhitmiám, és ez nagyon látványos tud lenni. ■ T(é)hát voltak olyan rosszuléteim, ■ különösen amikor én még nem tudtam, hogy ez mi, ■ amikor ez jelentkezett, ő amikor először jelentkezett. ■ Akkor igen azt úgy éreztem, hogy most vége, ■ mert ez olyan rosszuléttel jár. ■ Hogy így érzem, hogy esek ki a semmibe*” (B7102).

Egy harmadik beszélőnél egy veszélyes történet elbeszélése kapcsán figyelhetjük meg a stilizálás és önjellemzés összedolgozását. Az elemzett elbeszélés stílusában a köznapi társalgási nyelv választékos és mesét idéző megoldásokkal keveredett: „*elkerjedd a hír*”, „*egy szatír garázdálkodik*”, „*egy olyan fantasztikus érzés volt*”, „*csodák-csodája*”. Ez a stílus a mese és a fantasztikum kontextusát teremti meg, melyben az elbeszélő, aki a kalandos történet főszereplője, a mitikus hős szerepében prezentálódik. Emellett az elbeszélés stílusát könnyedség és humor is jellemzi, amit a nevetések, a köznapi, informális beszélt nyelvváltozat használata („*nem-e félek, hogy engem is majd elkap*” [ti. a szatír], „*és akkor hát én mondtam*”), illetve gúnyos megszólítás („*na mi van, szatírkám*”) eredményez: ez pedig a beszélői identitás részeként a beszélő könnyedségét, lezserségét, talpraesettségét jeleníti meg. Mindez szorosan kapcsolódik az explicit módon végzett önjellemzéshez is („*adtam a bátor kislányt*”) (B7314).

Összegezve: a stílus az általánosabb stratégiák mellett egyéni variációkat is mutat, attól függően, hogy a diskurzusbeli „előadásban” az egyén milyen vonásokat, részleteket kíván megjeleníteni önmagával kapcsolatban az explicit verbális önjellemzés mellett vagy helyett. Az itt elemzett példák az egyenesség és szókimondóság, az elegancia és a méltóságteljes nyugodtság, valamint a mitikus hős és a lezserség, talpraesettség vonásainak stílusbeli kidolgozását mutatták be az identitás diskurzusbeli ábrázolásának részeként.

3. Összegzés

Tanulmányunk egyik célkitűzése az volt, hogy a szociolingvisztikai stíluselméletek legfontosabb állomásainak áttekintésével felvillantásuk azokat a lehetőségeket, melyek ennek az empirikus területnek a főbb megközelítéseit, szemléletét, alapvető eredményeit a hazai stílus kutatás számára is egyre inkább megkerülhetetlenné teszik. Kiemelten foglalkoztunk a szociolingvisztika úgynevezett harmadik hullámához tartozó konstruktivista stílusmegközelítésekkel, ismertette a stílus konstruktivista és interakcionális felfogásának főbb elveit: a stílus iniciatív, kezdeményező értelmezését, a társas valóság konstruálásának eszközeként való megközelítését, továbbá a társas jelentések létrehozásának gyakorlataiban való vizsgálatát. E konstruktivista stílusfelfogás legfőbb képviselői arra keresik a választ, hogy a stílus hogyan működhet kontextualizációs utasításként, hogyan válhat a beszélői illetve a csoportidentitás, a beszélői állásfoglalás vagy a társas viszonyok kidolgozásának eszközévé, akár többnyelvű beszélők gyakorlataiban a nyelvválasztás vagy kódváltás által, akár egy nyelvűek beszédében a különféle nyelvváltozatok közti mozgással, esetleg kölcsönzéssel.

Az elméleti áttekintés után a második részben a BUSZI II korpuszán vizsgáltuk meg az egyének beszédében megfigyelhető stílusvariabilitás és a társas jelentések közti összefüggéseket. Elemzésünkben nagy hangsúlyt kívántunk fektetni a társalgás megvalósulásához kapcsolódó „diskurzus”- vagy konverzációs jelenségek bevonására is. Az eredmények azt mutatják, hogy a stílus vagy annak változását nem az egyes témák határozták meg önmagukban, sokkal inkább a beszélőnek az adott téma kapcsán választott önprezentációs, identitását és a beszédpartnerrel való viszonyát alakító stratégiája. Ezek között kiemelkedik az arc védelmét szolgáló visszahúzódás és bizonyta-

lanság nyelvi kidolgozása, illetve a beszélői állásfoglalás és arc nyomatékosítása, valamint a beszélő határozott pozicionálása, ám ugyancsak lényeges a beszélő érzelmi bevonódásának kidolgozása is, továbbá a beszélő és a beszédpartner közti interperszonális távolság kidolgozása, esetenkénti növelése vagy csökkentése. A stílus alkalmas beszédműfajok megidézésével is a kontextus alakítására s ezzel a résztvevői szerepek szabályozására. Végül a stílus az egyén speciális prezentációjának, önjellemzésének is fontos eszköze: megjeleníthet szókimondó, egyenes karaktert, méltóságteljes nyugalmat, eleganciát, lezserséget, vagy éppen a mitikus hős vonásait.

Vizsgálatunk elsősorban az elemzett társalgásokban megjelenő fő stílustípusok jellegzeteségeinek bemutatására és az ezekkel kapcsolatba hozható társas jelenségek feltárására törekedett, nem lehetett célja a teljes körű elemzés, sem pedig a megfigyelt jellegzetességek rendszerbe foglalása. Hangsúlyos megállapításunk ugyanakkor, hogy az egyes stílustípusok gyakran nem tisztán jelennek meg a társalgásban, hanem több stílus és nyelvváltozat is keveredik benne? Az itteni elemzések elsősorban az arcvédő- és megjelenítő stratégiák, az önjellemzés és a résztvevői viszonyok terén mutatták a stílus szerepét. Emellett rámutattak a stílusnak az involvál/ód/ással (az interakcióbeli és érzelmi bevonódással), a partnerre való fókuszálás és az interaktivitás mértékével, a spontaneitással/kidolgozottsággal, valamint a beszédműfajokkal való szoros kapcsolatára is, s e jelenségek további stilisztikai elemzésének fontosságára.

SZAKIRODALOM

- Androutsopoulos, Jannis 2007. Style online: Doing hip-hop on the German-speaking Web' Style and Social Identities. In: Auer, Peter (ed.) (2007). *Style and Social Identities: alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Mouton. Berlin. 279–321.
- Auer, Peter (ed.) 1998. *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London. Routledge.
- Auer, Peter (ed.) 2007. *Style and Social Identities: alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Mouton. Berlin.
- Bartha Csilla 1999. *A kényelvűség alapkérdései*. Beszélők és közösségek. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2009. *A stílus megközelítései a szociolingvisztikában: Beszédstílusok a Budapesti Szociolingvisztikai Interjúban*. Előadás és bemutató. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet: Budapesti Szociolingvisztikai Interjú II. Szimpózium. 2009. október 20.
- Bell, Allan – Johnson, Gary 1997. Towards a sociolinguistics of style. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 4.1. 1–21.
- Bell, Allan 1984. Language style as audience design. *Language in Society* 13, 145–204.
- Bell, Allan 2001. Back in style: reworking audience design. In: Eckert, Penelope – Rickford, John R. 2001. *Style and sociolinguistic variation*. Cambridge University Press. Cambridge. 139–69.
- Bencze Lóránt 1996. *Mikor, miért, kinek, hogyan. Stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban*. Corvinus Kiadó. Budapest.
- Blom, Jan-Petter – John Gumperz 1972. Social Meaning in Linguistic Structures: Code Switching in Northern Norway. In: Gumperz, John – Dell Hymes (eds.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, 407–34. New York, Holt, Rinehart, and Winston.
- Brown, Penelope – Levinson, Stephen C. 1987. *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Bucholtz, Mary 1995. From Mulatta to Mestiza. Language and the Reshaping of Ethnic Identity. In: Hall, Kira – Bucholtz, Mary (eds.) 1995. *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*. Routledge. London–New York. 351–74.
- Bucholtz, Mary 2004. Styles and Stereotypes: The Linguistic Negotiation of Identity among Laotian American Youth. *Pragmatics* 14 (2–3), 127–47.
- Bucholtz, Mary – Hall, Kira (eds.) 1995. *Gender Articulated. Language and the Socially Constructed Self*. Routledge. New York–London.

- Bucholtz, Mary – Hall, Kira 2004. Language and Identity. In: Alessandro Duranti (ed.) 2004. *A Companion to Linguistic Anthropology*. Blackwell. Oxford. 369–94.
- Bucholtz, Mary – Hall, Kira 2005. Identity and Interaction: A Sociocultural Linguistic Approach. *Discourse Studies* 7 (4–5), 584–614.
- Cameron, Deborah – Kulick, Don 2003. *Language and sexuality*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Chafe, Wallace 1982. Integration and Involvement in Speaking, Writing, and Oral Literature. In Deborah Tannen (ed.) 1982. *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. NJ. Ablex. Norwood. 35–53.
- Chambers, J. K. – Trudgill, Peter – Schilling-Estes, Natalie (eds.) 2004. *The handbook of language variation and change*. Blackwell. Oxford.
- Clark, Herbert C. 1996. *Using Language*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Cook-Gumperz, Jenny – Gumperz, John J. 1976. *Papers on Language and Context, Working Paper no. 46*. Berkeley: Language Behavior Research Laboratory, University of California.
- Coupland, Nikolas 1980. Style-shifting in a Cardiff work-setting. *Language in Society* 9: 1–12.
- Coupland, Nikolas 1985. Hark, hark the Lark: Social Motivations for Phonological Style-shifting. *Language and Communication* 5(3), 153–71.
- Coupland, Nikolas 2001. Dialect stylization in radio talk. *Language in Society* 30(3). 345–75.
- Coupland, Nikolas 2007a. *Style*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Coupland, Nikolas 2007b. Aneurin Bevan, class wars and the styling of political antagonism. In: Auer, Peter (ed.) (2007). *Style and Social Identities: alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Mouton. Berlin. 213–47.
- Cs. Jónás Erzsébet 2000. *A színpadi nyelv pragmatikája. (Csehov dialógusainak kommunikatív stíluselmzése)*. Bessenyei György Könyvkiadó. Nyíregyháza.
- Domonkos Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A DE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 79. Debrecen.
- Eckert, Penelope 2000. *Linguistic variation as social practice*. Blackwell. Oxford.
- Eckert, Penelope – McConnell, Ginet 1995. Constructing meaning, constructing selves : Snapshots of language, gender and class from Belten High. In: Buchholtz, Mary – Hall, Kira (eds.) 1995. *Gender Articulated. Language and the Socially Constructed Self*. Routledge. New York–London. 469–507.
- Eckert, Penelope – Rickford, John R. 2001. *Style and sociolinguistic variation*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Eckert, Penelope – Wenger, Etienne 1994. From School to Work: an Apprenticeship in Institutional Identity. Working Papers on Learning and Identity, 1. Palo Alto: Institute for Research on Learning.
- Eőry Vilma 1996. Szövegtipológia – stílustipológia. In: Szathmári István (szerk.) *Hol tart ma a stílusztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 138–51.
- Ervin-Tripp, Susan 1976. Is Sybil there? The structure of some American English directives. *Language in Society* 5. 25–66.
- Eskenazi, Maxine 1993. Trends in speaking styles research. Proceedings Eurospeech 1993. 1. 501–9.
- Fehér Erzsébet 1998. A „szövegter” alakításának néhány újabb módja költészetünkben. In: Horváth Katalin – Ladányi Mária (szerk.). *Elemszerkezet és linearitás*. ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. Budapest. 89–99.
- Fábián Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc 1971. *A magyar stílusztika vázlata*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Finegan, Edward – Biber, Douglas 1994. Register and social dialect variation: An integrated approach. In: Biber, Douglas – Finegan, eds. 1994. *Sociolinguistic perspectives on register*. Oxford University Press. Oxford. 315–47.
- Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (eds.) 2008. *Rhetorik und Stilistik / Rhetoric And Stylistics*. Halbband 1. De Gruyter. Berlin / New York.
- Fónagy Iván 1999. *A költői nyelvről*. Corvina. Budapest.
- Gáspári László 1989. *Stílusztika*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Giles, Howard 1971. *A study of speech patterns in social interaction: Accent evaluation and accent change*. Ph.D. Thesis, University of Bristol.
- Giles, Howard – Coupland, Justine – Coupland, Nikolas 1991. *Communication, context, and consequence*. In: Giles, Howard – Coupland, Justine – Coupland, Nikolas (eds.) 1991. *Contexts of Accommodation*. Cambridge University Press. Cambridge–New York–Melbourne. 1–69.
- Giles, Howard – Coupland, Nikolas 1991. *Language: Contexts and Consequences*. Brooks/Cole Publishing Co. Pacific Grove.

- Goffman, Erving 1974. *Frame Analysis*. Harvard University Press. Cambridge.
- Gósy Mária 2003. A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései. *Magyar Nyelvőr* 127: 257–77.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. University Press. Cambridge.
- Hall, Kira 1997. „Go Suck Your Husband’s Sugarcane!” Hijras and the Use of Sexual Insult. In Anna Livia – Kira Hall (eds.): *Queerly Phrased: Language, Gender, and Sexuality*. Oxford University Press, New York, 430–60.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2009. A népi konceptualizáció mint jelentésképző érték és stílusalkotó tényező Sinka Istán költészetében. *Magyar Nyelvőr* 133/3. 275–94.
- Hymes, Dell 1964. „Introduction: Toward Ethnographies of Communication”. *American Anthropologist* 66 (6): 1–34.
- Hymes, Dell 1972. ‘The scope of sociolinguistics’. In: Shuy, Robert W. (ed.): *Sociolinguistics*. Georgetown University Press. Washington, DC. 313–33.
- Hymes, Dell 1974. *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia. University of Pennsylvania Press.
- Joos, M. 1968. The isolation of styles. In: Fishman, Joshua A. (ed.) (1968). *Readings in the Sociology of Language*. Mouton. The Hague. 195–1.
- Keim, Inken 2007. Socio-cultural identity, communicative style, and their change over time: A case study of a group of German–Turkish girls in Mannheim/Germany. In: Auer, Peter (ed.) 2007. *Style and Social Identities: alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Mouton. Berlin. 155–87.
- Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képalakításáról és a nyelvi kép stilisztikájáról*. Balassi Kiadó. Budapest.
- Kocsány Piroska 2002. *Szöveg, szövegtípus, jelentés. A mondás mint szövegtípus*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora*. Typotex Kiadó. Budapest.
- Kristiansen, Gitte – Achard, Michel – Dirven, Rene – Mendoza Ibañez, Francisco J. Ruiz de (eds.). 2006. *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives*. Mouton de Gruyter. Berlin.
- Kristiansen, Gitte – Dirven, René 2008. *Cognitive Sociolinguistics*. Mouton. Berlin/New York.
- Kroskrity, Paul. V. 2004. Language Ideologies. In Duranti, Alessandro (ed.) *A Companion to Linguistic Anthropology*. Blackwell. Oxford. 496–517.
- Labov, William 1972. *Sociolinguistic patterns*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Labov, William 1984. Field Methods of the Project in Linguistic Change and Variation. In: Baugh, John – Sherzer, Joel (eds.) 1984. *Language in Use. Readings in Sociolinguistics*. Englewood Cliffs. Prentice Hall. 23–53.
- Labov, William 2001. The anatomy of style. In: Eckert, Penelope – John Rickford (eds.) *Style and Sociolinguistic Variation*. University of Cambridge Press. Cambridge. 85–108.
- Labov, William. A nyelvi változás és változatok. Egy kutatási program terepmunka módszerei. *Szociológiai Figyelő*, 1988, IV(4):22–48. (Labov, 1984 fordítása)
- Lakoff, Robin Tolmach 1973. The Logic of politeness, or minding your p’s and q’s. Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. CLS Chicago. 292–305.
- Lakoff, Robin Tolmach 1995. Cries and Whispers: The Shattering of the Silence. In: Bucholtz, Mary – Hall, Kira (eds.) 1995. *Gender Articulated. Language and the Socially Constructed Self*. Routledge. New York–London. 25–50.
- Myers-Scotton, Carol 1983. The Negotiation of Identities in Conversation: A Theory of Markedness and Code Choice. *International Journal of the Sociology of Language* 44: 115–36.
- Nagy L. János 2003. *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Patrick, Peter L. 2010. *Notes on the Sociolinguistics of Style(-Shifting)*
<http://courses.essex.ac.uk/1g/1g232/StyleNotes.html#Refs>. A letöltés dátuma: 2010. április 23.
- Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelmekifejezés eszközei és módjai*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Pethő József 2004. *A halmazok alakzata*. Akadémiai Kiadó. Budapest. Nyelvtudományi Értekezések 154.
- Rampton, Ben 1995. *Crossing: language and ethnicity among adolescents*. Longman. London–New York.
- Rampton, Ben 2002. Language crossing and the redefinition of identity. In: Auer, Peter (ed.) 2002. *Code-switching in conversation: language, interaction and identity*. London. Routledge. 290–321.
- Rickford, John R. – Eckert, Penelope 2001. Introduction. In Eckert, Penelope – Rickford, John R. (eds.) *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge. Cambridge University Press. 1–18.

- Sacks, Harvey – Schegloff, Emmanuel – Jefferson, Gail 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50: 696–735.
- Schieffelin, Bambi – Woolard, Kathryn – Kroskrity, Paul (eds.) 1998. *Language ideologies. Practice and theory*. Oxford University Press. Oxford.
- Schiffirin, Deborah 1996. Narrative as self portrait: The sociolinguistic construction of identity. *Language in Society* 25 (2). 167–203.
- Schilling-Estes, Natalie 1998. Investigating self-conscious speech: The performance register in Ocracoke English. *Language in Society* 27: 53–83.
- Schilling-Estes, Natalie 2004a. Investigating stylistic variation. In: Chambers, J. K. – Trudgill, Peter – Schilling-Estes, Natalie (eds.) 2004. *The handbook of language variation and change*. Blackwell. Malden/Oxford. 375–402.
- Schilling-Estes, Natalie 2004b. Exploring intertextuality in the sociolinguistic interview. In: Fought, Carmen (ed.) 2004. *Sociolinguistic Variation: Critical Reflections*. Oxford University Press. New York/ Oxford. 44–65.
- Schilling-Estes, Natalie 2004c. Constructing ethnicity in interaction. *Journal of Sociolinguistics* 8.2: 163–95.
- Schwitalla, Johannes 2008. Gesprächstyle. In: Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (eds.) 2008. *Rhetorik und Stilistik / Rhetoric And Stylistics*. Halbband 1. De Gruyter. Berlin / New York. 1054–76.
- Selting, Margret 2008. Interactional stylistics and style as a contextualization cue. In: Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (eds.) (2008). *Rhetorik und Stilistik / Rhetoric And Stylistics*. Halbband 1. De Gruyter. Berlin/New York. 1039–53.
- Szabó Zoltán 1977. *A mai stíluselméleti alapjai*. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca.
- Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Szathmári István 1961. *A magyar stíluselmélet útja*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Szathmári István 1994. *Stílusról, stíluselméletéről napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 1996. *Hol tart ma a stíluselmélet? Stíluselméleti tanulmányok*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 1998. *Stíluselmélet és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szikszaíné Nagy Irma 1994. *Stíluselmélet*. Trezor Kiadó. Budapest.
- Tannen, Deborah 1993. The relativity of linguistic strategies. In: Tannen (ed.) *Gender and conversational interaction*. Oxford University Press. New York. 165–88.
- Tannen, Deborah 2005. *Conversational Style: analyzing talk among friends*. Oxford University Press. New York.
- Tannen, Deborah 2007. *Taking voices: repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse*. Cambridge University Press. Cambridge–New York.
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 128: 479–94.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stíluselméletje*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. *A cognitive theory of style*. Peter Lang. Frankfurt am Main.
- Trudgill, Peter 1974. *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Trudgill, Peter 1992. *Introducing language and society*. Penguin. London.
- Váradí Tamás 2003. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. In: Kiefer Ferenc – Siptár Péter (szerk.). *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 339–59.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. Arnold. London–New York–Sydney–Auckland.
- Wolfram, W. 1969. *A sociolinguistic description of Detroit Negro speech*. Center for Applied Linguistics. Washington, DC.
- Woolard, Kathryn. 1998. Introduction: Language ideology as a field of inquiry. In: Schieffelin, Bambi – Woolard, Kathryn – Kroskrity, Paul V., (eds.) *Language ideologies. Practice and theory*. Oxford: Oxford University Press. 3–47.
- Woolard, Kathryn – Schieffelin, Bambi. 1994. 'Language ideology'. *Annual Review of Anthropology* 23: 55–82.
- Zwicky, Arnold M. 1972. On casual speech. In: Peranteau, P. M. – Levi, J. N. – Phares, G. C. (eds.) *Papers from the eighth regional meeting Chicago Linguistic Society*. Chicago Linguistic Society. Chicago. 607–15.

Bartha Csilla

ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék
és MTA Nyelvtudományi Intézet

Hámori Ágnes

MTA Nyelvtudományi Intézet

SUMMARY

Bartha, Csilla and Hámori, Ágnes

**Style in sociolinguistics, style in discourse:
Linguistic variability and the construction of social meaning
in the “third wave” of sociolinguistics**

This paper interprets the notion of style in an interactional sociolinguistic/stylistic framework and includes two major parts, a theoretical survey and an analysis. The theoretical survey discusses constructivist approaches to style that constitute the “third wave” of sociolinguistics, their main representatives and their works. It also enumerates the main principles of interactional and constructivist approaches to style: the initiative notion of style, its interpretation as a tool of construing social reality, and its relationship with the practices of creating social meaning. The second part of the paper is an interactional stylistic analysis: the corpus of the Budapest Sociolinguistic Interview is used for investigating the relationship between intra-speaker stylistic variability and social meanings. In addition to an investigation of phonological, morphosyntactic, lexical and pragmatic facts, the analysis also emphatically takes discourse-related or conversational phenomena into consideration.

The study shows that style is closely connected with the speaker’s strategy of self-representation that underlies her identity and relation to the speech partner. The most important components of that strategy include the linguistic elaboration of distancing and uncertainty having a face-saving function, as well as emphasizing the speaker’s stance-taking and face, her definitive positioning; also, the speaker’s emotional involvement and the elaboration of the interpersonal distance between speaker and addressee: its increase or decrease, as the case may be. Style has also proved to be a means of evoking specific speech genres and thereby regulating participants’ roles. Finally, it has been shown that style may be an important tool of the individual’s specific presentation or self-characterization: it may represent an outspoken, straightforward character, power and independence; in other cases, stately composure, elegance, or leisure; or indeed the features of a mythical hero. In addition, the authors emphasize the relation of style with (interactional or emotional) involvement, the degree of interactivity or focusing on the speech partner, spontaneity/elaboration, and genres of speech.

Keywords: style, style shift, spoken language, interactional sociolinguistics, construal of meaning, variability